

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Світлана Новосолова

завідувач сектору науково-технічної бібліотеки,
керівник Інформаційно-ресурсного центру «Без бар'єрів»,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
E-mail: svetlana_k75@ukr.net

Юлія Главчева

доктор філософії (PhD),
директор науково-технічної бібліотеки,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
E-mail: yuliia.hlavcheva@khp.edu.ua

Концепція розвитку інклюзивної освіти, спрямована на виконання вимог, викладених у міжнародних нормативно-правових документах та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти.

Важливим напрямом є соціалізація. Соціалізація здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у сучасному українському суспільстві має свої особливості. Розглянуто інклюзивний підхід, під яким розуміють створення таких умов, за яких усі здобувачі освіти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби».

Реформування галузі освіти в Україні, що відбувається на тлі соціально-економічних і суспільно-політичних змін, вимагає нових підходів до проблеми оновлення її змісту та удосконалення засобів, форм та методів навчання. В закладах вищої освіти важливу роль у соціалізації здобувачів вищої освіти з особливими потребами відіграє система комплексної роботи із широким спектром впливу на становлення людини-особистості. Саме інтенсивна робота фахівців у тісному зв'язку із державною політикою щодо забезпечення прав людей з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільстві, повинні забезпечити формування світогляду людей, їхньої громадянської свідомості, патріотизму, загальнолюдських і національних цінностей.

Організація соціальної підтримки здобувачам вищої освіти, позбавленим можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до здобувачів з особливими освітніми потребами (ООП). Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток здобувачів вищої освіти залежить від задоволення їх потреб іншими людьми.

Розуміючи актуальність та важливість роботи за вищевказаним напрямом та за ініціативи учасників міжнародного дистанційного науково-практичного семінару «З толерантністю в серці», який проводиться в науково-технічній бібліотеці в грудні 2021 р. в рамках Міжнародного дня людей з особливими потребами (3 грудня 2021 р.) та в рамках Всеукраїнської кампанії «16 днів проти насильства», започатковано роботу Інформаційно-ресурсного центру «Без бар'єрів». Цей центр створено з метою:

- забезпечення безперешкодного доступу до інформаційних ресурсів;
- сприяння мотивації до навчання та самореалізації;
- формування толерантності до осіб з особливими освітніми потребами;
- підтримка психологічного здоров'я користувачів;
- тощо.

Для популяризації роботи інформаційно-ресурсного центру, доступності його сервісів та залучення користувачів, відкрито дистанційний майданчик для обміну досвідом «З толерантністю в серці» (Facebook).

В умовах воєнного стану складно організувати масштабну якісну роботу Інформаційно-ресурсного центру «Без бар'єрів». Зараз, крім здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, допомоги потребують усі, хто переживає негативні психологічні стани та відчуває вплив негативної інформації. Тому зараз ми відносимося з увагою до кожного користувача.

У 2022 р. в НТУ «ХПІ» було проведено успішну вступну компанію. Лише на перший курс зараховано більше 2000 студентів. З першокурсниками починають роботу бібліотекарі-куратори. За кожним навчально-науковим інститутом закріплено представника бібліотеки, який допомагає вирішувати будь-які питання, що виникають в процесі навчання. Основна кількість запитів зараз відбувається з використанням інформаційно-комунікативних технологій. Дистанційні комунікації, обслуговування та відповіді здійснюються з використанням корпоративної системи комунікації університету на базі хмарних сервісів Microsoft Office 365, з використанням інформаційних ресурсів власної генерації та відкритих освітніх ресурсів в Інтернет.

Слід відзначити волонтерську діяльність співробітників центру, адже у воєнний час допомоги потребують не лише користувачі бібліотеки. Робота проводилася спільно з Фондом «Професійний розвиток Харкова» за підтримки UNICEF Ukraine. Було організовано психологічну підтримку для дітей, які в березні переховувалися на станціях харківського метрополітену. Волонтерська група провела багато різних заходів та майстер-класів у метро для того, щоб: емоційно розвантажити дітей та підлітків; запобігти провалам в освіті та розвитку; навчати нового та корисного; надати психологічну допомогу.

Інформаційно-ресурсний центр «Без бар'єрів» співпрацює з Асоціацією дитячих та сімейних психологів України. Асоціація має багаторічний досвід надання допомоги батькам та спеціалістам у побудові гармонійних стосунків у парі «дорослий – дитина». Одна з програм, International Child Development Programme (ICDP), яку реалізують фахівці Асоціації дитячих та сімейних психологів України, добре себе зарекомендувала та показала ефективність у багатьох країнах світу. В Україні ICDP почала працювати з 2013 р. Девіз програми: хочеш допомогти дитині – допоможи дорослому, який про неї дбає.

ICDP базується на трьох діалогах, які включають вісім принципів позитивної взаємодії з дитиною. Емоційний діалог (спілкування з дитиною на рівні емоцій) включає такі принципи, як: любов, підтримка ініціативи, спілкування з дитиною на рівні емоцій, похвала. Посередницький діалог (передача дитині досвіду та знань) поєднує такі принципи, як концентрація уваги дитини на предметах навколишнього світу, надання значення подіям навколишнього світу та досвіду дитини, розширення досвіду дитини. Регулятивний діалог включає питання регулювання поведінки.

Фасилітатори International Child Development Programme надають всебічну допомогу та підтримку сім'ям у побудові якісних взаємин з дітьми, у гармонізації емоційної, розвиваючої та навчальної сфер дорослішання дітей в родині. В подальшому житті це сприятиме їх соціалізації.

«Соціалізація – це процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм і цінностей, які існують у суспільстві» [2].

«Соціалізація нерозривно пов'язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні індивідуальності. Не існує однакових процесів соціалізації,

індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. Це набуття людьми ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; засвоєння індивідом певної системи знань і норм, процес становлення його як особистості» [3].

«Соціалізація, що здійснюється через сім'ю, освіту й виховання, необхідна не лише для підготовки до дорослого життя чи здобуття професії. А ефективна, соціально прийнятна соціалізація зможе надати людині можливість повноцінно існувати в сучасному світі» [4].

Процес включення до освітнього процесу усіх здобувачів вищої освіти та в соціальне середовище під супроводом співробітника закладу вищої освіти (ЗВО) – це комплекс впливів, що забезпечує соціалізацію індивіда. Для забезпечення успішності цього процесу, адаптації студентів до освітнього процесу та самостійної роботи, в НТБ НТУ «ХПІ» упроваджено інститут Бібліотекаря-куратора. Робота бібліотекарів-кураторів має такі завдання:

- участь в інститутських зустрічах із першокурсниками у День знань;
- систематичні зустрічі бібліотекаря-куратора із першокурсниками інституту, за який він відповідає;
- групові та індивідуальні екскурсії бібліотекою з ознайомчою метою;
- інформування першокурсників про всі заходи, які відбуваються у бібліотеці;
- допомога у вирішенні проблем, пов'язаних із роботою бібліотеки;
- допомога в адаптації до життя у великому місті.

Важливим завданням кожного співробітника ЗВО є передача здобувачу вищої освіти тих моральних якостей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства. Відсутність здатності засвоювати знання призводить до порушення процесу соціалізації.

Соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Соціалізація неможлива без активної участі самої людини у процесі засвоєння широкого кола цінностей, понять та навичок, на ґрунті яких складається її повсякденне життя.

Об'єктивна ознака сьогодення – ускладнення процесу соціалізації здобувачів вищої освіти внаслідок економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві. Війна в Україні, негативно відображається на психоемоційному стані людини. Труднощі здобувачів з особливими потребами пов'язані не лише з відчуттями фізичного обмеження і дискомфорту, переживанням втрати своїх можливостей, але й з «багажем» того негативного впливу, з яким стикається людина у своєму найближчому оточенні.

Процеси кардинальних перетворень у сучасному суспільстві і в системі освіти вимагають від спеціаліста переорієнтації його свідомості на гуманістичні цінності. Останнім часом наше суспільство звертає особливу увагу на вирішення проблем здобувачів вищої освіти з ООП, з особливостями у розвитку. Саме тепер найбільш гостро постало питання соціалізації людей, які мають тяжкий ступінь розумової та фізичної обмеженості. Життя таких людей прирівнюється до життя кімнатних рослин. Але досвід роботи спеціалістів та перегляд нашого ставлення до людей з обмеженими можливостями тільки підтвердили аксіому: кожна людина повинна жити по-людськи, мати право отримати відповідну освіту [5].

Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для людей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід спеціального навчання таких людей, пройшовши різний шлях від інтеграції до інклюзії.

Більшість людей з особливими потребами в Україні, перебуваючи вдома, не отримує належної освіти, необхідних знань, умінь, навичок, які забезпечували б їм можливість нормальної адаптації до життя в суспільстві, здобуття певної професії, сприяли б

саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню особистості в подальшому житті. Отже, такі люди виявляються невідповідними до життя у звичайному для пересічної людини сенсі.

В Україні розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована на виконання вимог міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти. Метою Концепції є діяльність, спрямована на [6]:

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій людям з особливими освітніми потребами;
- створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації людей з особливими освітніми потребами, у тому числі, з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;
- формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до людей з обмеженими можливостями.

Під інклюзивним підходом розуміють створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби» [1].

Іноді студенти залишаються на самоті зі своїми проблемами і труднощами, вони потребують великої уваги і піклування, як з боку держави, так і з боку закладу освіти, де навчаються люди з особливими потребами.

У нашому суспільстві проблеми соціалізації людей з особливими потребами розв'язують спеціальні заклади, мета діяльності яких – допомогти кожній людині ствердитися і соціально інтегруватися, наскільки дозволяють можливості, зумовлені захворюванням. Виховання та навчання таких людей охоплює спеціальні психолого-педагогічні, культурно-гігієнічні й індивідуальні загально розвивальні заходи, спрямовані на зміни в розвитку та перспективний розвиток людини. Важливе завдання полягає в тому, щоб сформувані в суспільстві розуміння проблем людей з особливими можливостями.

Сучасне життя, з одного боку, надає людині з особливими потребами свободу для вибору соціального середовища й засобів спілкування, способом і стилем життя, а з другого – процес адаптації та самовизначення, що ускладнюється, висуває високі вимоги до рівня самосвідомості та самоконтролю. Отже, реалізація прав на освіту людей з особливими потребами розглядається як одне з найважливіших завдань сьогодення. Отримання такими людьми якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов їх ефективної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, успішної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності. Бібліотеки закладів вищої освіти мають реалізовувати власну роль у забезпеченні вищевказаних умов для кожного користувача.

Список використаних джерел:

1. Горішна Н. Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No. 1. P. 65–75. DOI: [10.25128/2520-6230.20.1.5](https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.1.5).
2. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Вид. 2-ге. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
3. Капська А. Й. Соціальна педагогіка. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.
4. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. № 3. С.42 – 46.
5. Семигіна Т. В., Мигович І. І. Вступ до соціальної роботи. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

6. Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання : Наказ М-ва освіти і науки України від 1 жовт. 2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 31.10.2022).